

UTSIKTEN UTAN GRÄNSER

// FORSKNING OM MIGRATION MELLAN ÅTERBERÄTTANDE OCH KRITIK //

Hur ska forskare förhålla sig till de begrepp om migranter som de själva använder? Niina Vuolajärvi och Jukka Könönen ger i en intervju med Erik Hallstenson några möjliga svar och passar på att kritisera finländsk migrationsforskning. (Översatt från engelska av Erik Hallstenson)

Text: Erik Hallstenson

EH: Hur är läget för migrationsforskningen i Finland från ert perspektiv? Vilka är huvudfrågorna, problemen och så vidare?

NV: Forskningen koncentrerar sig på frågor om integration, kulturell identitet och mångkultur, så den utgår oftast från ett nationalstatsperspektiv. Den ser migration som ett problem som måste lösas. En exempelfråga är vilka kulturella identiteter ungdomar utvecklar, eftersom de anses vara mitt emellan två kulturer, föräldrarnas och den finska kulturen. Naturligtvis är det här en förenkling, det finns också annan forskning, men jag tror att det här är huvudspåret. Jag har mest arbetat inom det genusvetenskapliga fältet, så kanske Jukka vet mer?

JK: Det är så klart svårt att säga vad migrationsforskning i Finland är. Jag är mest bekant med studier som har att göra med arbetsmarknader. Men det görs mycket empiriska studier utgående från olika grupper, till exempel ryssar. Detta för med sig många problem som har att göra med den stora variationen inom grupper. Idén om en familj av nationer förs vidare. Människor i de här antagna grupperna behöver inte ha så värst mycket gemensamt, och även med mindre urval kan man fråga sig om det på något meningsfullt sätt existerar sociala grupper i den här meningen. Det finns också mycket statistiska studier, men där är problemet att de är baserade på kategoriseringar av varför människor migrerar. När man studerar migranter på arbetsmarknaden talar man bara om immigranterna. De som inte har permanent uppehållstillstånd syns inte alls i statistiken. På en mer allmän nivå är forskningen i Finland immigrantforskning, inte forskning om migration. Begreppet immigrant är problematiskt och har diskuterats och kritiserats mycket i internationell forskning. Det går inte att använda analytiskt för att förstå vad som pågår. Immigranten är någon som dyker upp från ingenstans. Vad som händer när någon migrerar syns inte. Någon kan till

exempel ha lämnat ett land för flera år sedan och förflyttats från många olika platser och försökt få uppehållstillstånd i fem år.

Så immigrantbegreppet förutsätter att någon plötsligt dyker upp vid gränsen?

NV: Ja, och med uppehållstillstånd.

JK: Det förutsätter också att gränsen är något neutralt och på ett sätt en rättvis mekanism. Immigration antas vara ett linjärt projekt där man ger sig av från land A till land B, och när man kommer dit får man ett uppehållstillstånd och medborgarskap efter några år om man har rätt anledning att vara där. Så är sällan fallet. Detta är en effekt av förhållandena mellan begreppen immigrant, kultur och integration. I bakgrunden finns också föreställningar om identitet, även om det ofta inte är uttalat i forskningen.

NV: På det här sättet försvinner globala maktstrukturer, till exempel Europeiska gränspraktiker.

JK: Det är också ganska lustigt hur immigrationsforskningen görs i ett finländskt sammanhang, medan Finland är en del av den Europeiska gränspolitiken. Mycket av vår migrationslagstiftning kommer från EU. Systemen för deportationer, asylrätten och de digitala informationssystemen har varit gemensamma för EU i många år. Om vi vill förstå migrationsprocesser ska de analyseras i det

Europeiska sammanhanget. För kanske tio år sedan fanns det en internationell diskussion om metodologisk nationalism på ett teoretiskt plan inom samhällsvetenskaperna. Sociologi till exempel har ju dessutom haft en betydande roll i konstruerandet av olika identitetsbegrepp och i att kontrollera olika grupper man ansett farliga.

Vilka är förhållandena mellan immigrantbegreppet så som det används i forskningen och den finländska politiken? Jag antar att immigrantbegreppet också är ett begrepp i lagstiftningen.

NV: Immigranten är ett begrepp i integrationspolitiken.

JK: I forskningen är immigranten ett mer allmänt begrepp än i lagstiftningen, där immigranter indelas efter skäl till varför någon migrerar: humanitära skäl, familjeskäl, ekonomiska skäl, studier och så vidare. I kritiska studier diskuteras ofta hur dessa kategorier är otillräckliga för att förstå mångfalden av anledningar någon kan ha för att migrera. Kategorierna är styrredskap som har en roll i styrandet av rörlighet och hur detta rättfärdigas.

NV: Kategorierna har inte någon verklig relation till migranternas liv.

JK: Lagstiftningens kategorier tenderar att osynliggöra människors anledningar till att migrera. Talar vi om forskning kan dessa också leda till ett problem med tautologier. Används dessa konstruerade kategorier leder det till en slags sociologisk realism, där begreppen utgör verkligheten. Om du tittar tillräckligt noga efter hittar du en "humanitär" migration, och så vidare. Sättet vi producerar kunskap på är också performativt.

NV: Man tittar inte på vad som händer, utan tillämpar färdiga kategorier på världen. Det är särskilt problematiskt att styrandeaspekten av de här begreppen göms undan, tillsammans med migranternas skilda juridiska positioner.

JK: För forskningen är problemet naturligtvis inte att de här kategorierna inte har någon betydelse, men de producerar olika positioner med olika juridiska rättigheter. Forskningen borde istället för att använda dessa kategorier se vilka positioner som produceras av kategoriseringen. Självklart innefattar den humanitära eller ekonomiska kategorin migranter i mycket olika situationer i det mycket komplicerade systemet. Inom arbetsmigrationen finns till exempel en klassystematik där högutbildade har fler möjligheter och rättigheter.

NV: Högutbildade har lättare att få tillstånd för familjer, få ett bättre uppehållstillstånd och bättre tjänster under processen.

JK: Ibland kan forskningen komma fram till rätt resultat men av fel anledning, man ser inte de verkliga problemen.

Ni har redan berört det här, men hur skulle ni beskriva det kritiska i den kritiska migrationsforskningen?

NV: Jag tror att det handlar om perspektiv. Det finns många positivistiska antaganden inom migrationsforskningen, där man antar ett perspektiv från ingenstans och inte tar hänsyn till finländska forskares position. I Finland har det inte funnits någon stor postkolonial diskussion, till exempel.

JK: Det finns många forskare som inte har någon erfarenhet av migranter över huvud taget.

NV: Det där påverkar framför allt vilka frågor man ställer. Forskningen kommer att handla om vad som är egendomligt med migration från forskarens perspektiv.

JK: Det är egentligen ganska enkelt. Det här är så klart en generalisering, men immigrationsforskningen är kopplad till nationalstatens styrbarhetsperspektiv. Kritisk migrationsforskning utgår ifrån migrantens perspektiv på till exempel gränser. Då förändras ganska mycket, och många olika frågor öppnas. Vissa kritiska migrationsforskare använder begreppet

migrationens autonomi, det vill säga att utgå från människors vilja att flytta och förändra sina liv. Från migrantens perspektiv visar sig gränsen vara en skillnadsmaskin, något som tillverkar skillnader. Då syns också att gränserna följer migranterna även inom det Europeiska området genom tillståndssystemet.

Menar ni alltså att migranter märks av vilka gränser de korsar?

NV: Trots att människor har olika anledningar att flytta måste de passa in i någon av de godtagna kategorierna för att stabilisera sina liv i Europa.

JK: Om man ändrar forskningsperspektiv visar sig också andra sidor av till exempel människosmuggling och migranters illegala status. Gränsen minskar inte antalet migranter utan gör dem mer illegala. Om det fanns fler legala kanaler

Immigrationsforskningen är kopplad till nationalstatens styrbarhetsperspektiv. Kritisk migrationsforskning utgår ifrån migrantens perspektiv. Då förändras ganska mycket.

för migration skulle det också finnas färre illegala migranter. Det starka betonandet av människors aktivitet och undvikandet av att göra migranter till offer är viktigt. Trots att migranter kan befinna sig i mycket svåra situationer bestämmer de sig ändå för att flytta och försöka hitta ett bättre liv. Här syns också migranternas roll i kapitalismen, hur migrationspolitik alltid är arbetsmarknadspolitik och producerar olika sorters arbetskraft.

NV: Arbetskraft med färre rättigheter och mindre förmåga att hävda sina rättigheter är billigare arbetskraft.

JK: Den kritiska utgångspunkten gör det lättare att förstå migranternas roll i det Europeiska ekonomiska systemet. Med ett mer marxistiskt argument kan man säga att kontrollen över arbetskraftens rörlighet historiskt sett alltid har varit centralt för kapitalismen och fortfarande är det, fast på olika sätt. Genom ett litet byte av perspektiv öppnas också mycket stora frågor i diskussionerna om medborgarskap. Det moderna systemet med nationalstater grundar sig på ett territorium och dess invånare, med tillfälliga utlänningar som endera far tillbaka eller blir medborgare. Detta har förändrats helt. Numera lever miljoner människor i tillståndet mellan medborgarskap och utanförskap. Hur ska vi förstå det här från ett medborgarskapsperspektiv och från den liberala demokratins perspektiv? Olika forskare använder olika begrepp, vissa talar om att vara delvis medborgare. Saskia Sassen talar om otillåtna medborgare.

NV: Jämfört med olika medborgarrättsrörelser, till exempel svartas och kvinnors, har man en liknande situation i Eu-

ropa idag med migranter som har färre rättigheter än andra.

JK: Ibland brukar jag tänka på migrationsfrågor i förhållande till medborgarfrågor som ett slags historiens slut. Vårt moderna nationalstatssystem med kontroll av rörlighet föddes efter det första världskriget. Det är alltså mindre än 100 år gammalt. Under den här tiden har medborgarskapets betydelse förändrats dramatiskt. Varför ser vi inte migrantfrågan som nästa medborgarrättsfråga?

Frågan om människosmuggling och begreppet trafficking har fått mycket uppmärksamhet. Jag antar att de här begreppen är kopplade till din forskning, Niina?

NV: Det är de egentligen inte, men jag måste alltid svara på frågor om trafficking när jag berättar att jag forskar om sexarbete och migration.

Det är ju en intressant reaktion i sig.

NV: Jo, det är det ju. Jag har inte forskat mycket i människosmugglingens historia, men jag tror att begreppet kommer från tidigare idéer om vitt slaveri och liknande. Ur rörlighetskontrollens perspektiv som vi tidigare diskuterat handlar trafficking om arbetskraftens rörelse och sexarbete. Eftersom människor inte har tillräckligt många lagliga möjligheter att flytta vänder man sig till smugglare och olika sorters arrangörer av resor. Då betalar man mycket pengar för att åka. Om migranterna inte har tillstånd att ta sig dit de ska är de mycket sårbara för olika övergrepp. Människosmugglingen är ett resultat av gräns- och tillståndssystemet. Det är i alla fall min version av det. Nuförtiden fungerar det här som en slags moraldiskurs för att rättfärdiga mer kontroll av rörligheten. I finländsk media har människosmuggling använts för att rättfärdiga utökad kontroll av migranternas rörlighet och olika åtgärder mot romer.

JK: Det är i och för sig inte så finskt, utan förekommer överallt.

NV: Ja, de här diskussionerna kommer från USA, som ger mycket utvecklingsbidrag som är villkorade med kontroll av människosmuggling, till exempel i Sydostasien. När människosmuggling diskuteras i Finland talas det ofta om mer restriktiva visumbestämmelser, men sådana tvingar faktiskt fler till olagliga förflyttningar. Då har man heller inget uppehållstillstånd och är därmed en arbetskraft som är lättare att exploatera.

Den skandinaviska välfärdsstaten har varit mycket beroende av en strikt organiserad arbetsmarknad, där förhandlingsparter har gjort upp om villkoren. Hur utmanar migranternas arbete den skandinaviska idealmodellen?

JK: Jag tror att vi först måste förstå migranternas arbets-situationer. Det har varit en utmaning för fackföreningarna. Teoretiskt men också konkret är migranterna på en annan arbetsmarknad än medborgarna. Om man är en medborgare har man alltid sociala skyddsnet att falla tillbaka på, vilket ger en annan förhandlingsposition. Migranterna har

helt annorlunda positioner vid sidan om arbetsmarknaden. Till exempel utländska studenter står utanför hela socialskyddet. Om de behöver pengar måste de arbeta. Någon med arbetstillstånd har ett tillstånd knutet till en viss sektor utan rörlighet på arbetsmarknaden. Om man inte får något arbete får man inte uppehållstillståndet förnyat. Om alla dessa olika positioner och hur dessa arbetsmarknader skapas av lagstiftningen tas med i räkningen syns också effekterna på efterfrågan och tillgång på arbete. Det gör migrantarbetarna sårbarare på arbetsmarknaden, och de har ingen chans att hävda sina rättigheter. Från det här perspektivet är utmaningen för välfärdsstaten en annan än vad som hävdas av fackförbunden. För välfärdsstaten handlar

Människosmugglingen är ett resultat av gräns- och tillståndssystemet.

det delvis om att det finns en arbetskraft som betalar skatt utan att ha några rättigheter. Detta borde vara en fråga, åtminstone om man tror på den liberala staten. Idén om att man genom att betala skatter är en del av välfärdsstaten är en central tanke för välfärdsstaten.

NV: Det är problematiskt att fackförbunden motarbetar migranterna genom att hävda att migranterna själva skapar problem på arbetsmarknaden, när de borde försvara migranternas lika rättigheter som arbetare. Vi försöker arrangera ett seminarium om det här.

JK: En ansökan om arbetstillstånd innebär att arbetsförmedlingen kontrollerar om det finns arbetslösa i den aktuella yrkesgruppen i Finland. Naturligtvis finns det oftast det, enligt statistiken, men statistiken säger ingenting om den faktiska tillgången på arbete i till exempel låglönesektorer. Att det här inte fungerar har olika offentliga rapporter redan kommit fram till under mitten på 2000-talet.

NV: Fackföreningarna stöder helt det här systemet som ett skydd för den nationella arbetsmarknaden.

JK: De kommer med de vanliga argumenten om att det här systemets avskaffande innebär ökad människosmuggling. Men det här systemet producerar illegala migranter eftersom det ställer arbetande människor inför valet mellan deportation eller svartarbete. Arbetsgivaren kommer inte att ersätta den som inte fått något arbetstillstånd med en finländsk arbetstagare, utan en annan migrant.

NV: När människor inte kan hitta arbete på den officiella arbetsmarknaden, vad gör de då? Många har migrerat

för att hitta arbete och få ett bättre liv för sig själva och för deras barn. I ett fall, som ett exempel, ansökte en kvinna om arbetstillstånd. Hon hade arbetat på ett städföretag men fick inget tillstånd. Det slutade med att hon började arbeta inom sexindustrin. Pengarna måste komma någonstans ifrån. Det här systemet påverkar också människor på ett könat sätt.

JK: Om vi går tillbaka lite i diskussionen till migrations autonomi så ingår det i föreställningen om kontroll av migrationen att gränsen fungerar som en kran man kan släppa på när man behöver fler arbetare. Om man ser på migrationen som autonom och utgår från migrantens perspektiv understryks rörligheten som grundläggande snarare än gränsen. Det är omöjligt att kontrollera migrationsrörelser. Även om vi har en hårdare kontroll på rörligheten så talar vi fortfarande om migranter som kommer till Finland. Men migranterna är faktiskt redan här, och borde vi inte snarare tänka på i vilka situationer dessa människor befinner sig i när de bor och arbetar här, i vårt samhälle, och inte se det som en yttre fråga?

Hur har era egna erfarenheter som aktivister påverkat era situationer som forskare?

NV: När det gäller mina egna forskningsfrågor påverkas de av arbetet med tillståndsfrågor och juridiskt stöd till migranter. Frågan om min egen position som forskare har kommit från aktivismen. Jag har till exempel arbetat mycket med postkolonial teori, men frågorna där handlar om kulturstudier och har inte så mycket att göra med migranternas vardagserfarenheter. Jag försöker tänka på sådana här frågor genom det perspektiv jag fått från aktivismen. Jag har också forskat om sexarbete förut, men jag har börjat fråga mig om man ska vara på insidan för att kunna accepteras och få ställa frågor. Stigmatiseringen är så stark. Jag försökte till exempel i en intervju ställa frågor om vardagsliv och framtid, och alla svar jag fick var att allt är "som en normal kvinna, som alla andra". Jag kommer utifrån. Jag har tänkt mycket på de här frågorna, men vet inte om jag har något väldigt bra och tydligt svar.

Forskarens egen position behöver inte på ett strikt sätt förstås som att man ska vara på insidan, utan det handlar också om forskarens självreflexivitet och hur maktstrukturerna ser ut mellan forskaren och andra.

JK: Kanske handlar det mer allmänt om hur vi producerar kunskap. I Finland finns en stark uppfattning om att forskning ska vara objektiv och att något sådant är möjligt. Den bästa garantin för objektivitet verkar vara att man är en vit medelklassman.

NV: Det här har inte bara att göra med personer, utan också med vilka teorier man använder och vilka frågor som uppkommer. Jukka och jag har ibland varit med om att våra perspektiv anses skeva och tvivelaktiga för att vi är aktivister.

JK: Jag fick en gång en fråga om min forskning baseras på värderingar. Jag undrar om forskning som bara skulle intervjua till exempel statstjänstemän inte också skulle vara grundad på värderingar, men på ett annat sätt.

NV: Forskningsetik sägs alltid vara viktigt, särskilt när man sysslar med migranter och sexarbetare som anses mycket sårbara. När man genom sin forskning å andra sidan försöker visa hur staten exkluderar människor anses man vara politisk. Man kunde ju tänka sig att situationen för dem som forskningen handlar om skulle ingå i det där forskningsetiska.

JK: För mig handlar aktivismen och forskningen inte om olika saker. Om man till exempel tar Foucault, den kanoniska figuren inom samhällsforskningen idag, så skulle ingen se på honom som en aktivist. Men han sysslade med alla möjliga program för fångar, intagna på mentalsjukhus och så vidare. Han säger till och med på ett ödmjukt sätt i en intervju att allt han teoretiskt har att säga bygger på det där aktivistiska arbetet.

NV: Om man ser på feministisk teori, queerteori, kritisk teori om ras och så vidare kommer allt från politiska rörelser.

JK: I mycket litteratur ser man direkt att författarna saknar kopplingar till fältet eller aldrig erfarit något av det. Genom att arbeta med migranter har jag lärt mig mer än genom att läsa böcker. Jag är en vit kille, hur skulle jag kunna veta något om hur det är att sitta i ett flyktingförvar eller något liknande?

NV: Erfarenheterna från gränsaktiviströrelsen visar att lagen på sin höjd är ett suddigt ramverk, medan många försöker bedriva forskning om migration och migranter genom att läsa lagar och rapporter.

JK: Jag skulle säga att det är omöjligt att förstå migration och liknande frågor i Finland genom att bara läsa dokument om hur det ska fungera, till exempel lagstiftningen.

NV: Ja, praktikerna är så komplicerade. Även om jag har arbetat med det här systemet på olika sätt i årtal så kan jag inte säga att jag känner till hur systemet fungerar, för det överraskar en alltid, och det finns alltid saker som inte fungerar som det ska, och alltid saker som hela tiden förändras.

JK: Skillnaden syns så tydligt mellan en forskare som till exempel Shahram Koshravi i Sverige som själv var illegal migrant och en diskussion på en e-postlista mellan 200 finländska forskare varav ingen har några erfarenheter av det här.

Jukka Könönen är doktorand i sociologi vid Östra Finlands Universitet.

Niina Vuolajärvi är doktorand i socialpolitik vid Östra Finlands Universitet.